

УДК 94 (477)

Тетяна **БЕРЕЗОВСЬКА**

(Миколаїв, Україна)

М. А. АРКАС: ШЛЯХ ВІД ЮНГИ ДО АДМІРАЛА

Стаття висвітлює життєдіяльність адмірала М. А. Аркаса. Досліджуються процеси, що сприяли його стрімкому просуванню по кар'єрним сходам та особистісні властивості вдачі адмірала.

Ключові слова: флот, інфраструктура, розбудова, відповідальність, здібності, рішучість.

В історії півдня України знайдеться небагато постатей, чия карколомна кар'єра не лише викликає подив, але й приголомшує. Саме до таких постатей слід віднести М. А. Аркаса (1818-1881), який пройшов шлях від юнги до адмірала, генерал-ад'ютанта імператора. Це тим більш дивовижно, бо стартові можливості юного Миколи не сприяли його стрімкому піднесенню. Ані корисних столичних зв'язків, ані необхідних коштів родина Аркасів не мала. Отже, причини стрімкого піднесення слід шукати в іншій площині.

У літературі офіційна діяльність М. А. Аркаса висвітлена А. І. Денісовим [1], про адмірала згадували у зв'язку із заснуванням Російського товариства пароплавання і торгівлі [2], але сучасна українська історіографія обійшла цю непересічну постать увагою. Між тим внесок М. А. Аркаса в розбудову Чорноморського флоту, в соціокультурний розвиток Південного регіону, в створення інфраструктури військово-морської бази Російської імперії в цілому слід вважати визначним.

М. А. Аркас народився в Миколаєві, місті яке було засноване і функціонувало як база Чорноморського флоту. Батьки М. А. Аркаса приїхали на південь України з материкової Греції, рятуючись від турецького геноциду. Уряд Катерини II створював на нових землях, сприятливі умови для заселення їх греками. Це було обумовлено бажанням Російської імперії якомога скоріше утвердитися в Північному Причорномор'ї.

З десяти років М. А. Аркас почав служити на флоті. Офіційно ж дозволялось служити з дванадцяти. Тоді він вдався до фальсифікації, додавши собі в документах ще два роки. Саме тому в словниках, що виходили і виходять в Санкт-Петербурзі і Москві рік народження М. А. Аркаса наводиться з помилкою, яка закралася в першоджерело-збірник Морського міністерства «Загальний морський список», де вказана дата - 1816 рік [3]. Фактично ж М. А. Аркас народився в 1818 р., про що свідчать родинні документи та офіційний некролог [4]. Морська служба розпочалася для М. А. Аркаса з російсько-турецької війни 1828-1829 рр. Він брав участь в облозі Варни. Ця війна, хоча і не була спрямована на визволення грецького народу від Туреччини, проте значно послабила позиції турок і решті речт призвела до автономії Греції.

Перебуваючи в чині старшого офіцера 120-гарматного корабля «12 апостолів» під командуванням В. О. Корнилова (1841 р.), а потім командира корвета «Менелай» (1843 р.), М. А. Аркас надсилав доповідні записки до імператорської канцелярії про необхідність термінової закупівлі в Англії пароплавів для переведення флоту на новий сучасний ступінь розвитку. Оскільки пароплавний флот потребував відмінної від вітрильної інфра-

структури, М. А. Аркас, ретельно вивчивши узбережжя Чорного моря розробив проект її створення,

Доводи М. А. Аркаса та інших провідних військово-морських діячів Про необхідність перебудови флоту взагалі та укріплення Чорноморської ескадри, зокрема підтвердили події Кримської війни, яка віддзеркалила всі вади кріпосницької системи з її військовою та економічною відсталістю.

М. А. Аркас неодноразово подавав прохання відправити його до театру військових дій, але уряд вважав за доцільне використовувати його досвід на Балтиці. До його обов'язків у цей час входило здійснення крейсерських рейдів по Фінській затоці для рекогносцировки ворожого флоту та безпосередній захист Санкт-Петербургу з моря [5].

Суднобудування і портове господарство на Чорному морі після Кримської війни знаходилося в дуже поганому стані. Постала негайна необхідність перебудови економіки південного краю, а також всього судноплавання на Чорному морі. М. А. Аркас склав кілька доповідних записок на ім'я імператора Олександра II, де обгрунтовувалася необхідність введення нових прогресивних заходів для відбудови південного регіону, зокрема, торгівельно-комерційного мореплавання [6].

На користь цього проекту М. А. Аркас наводив безперечні доводи, які невдовзі були підтвержені реаліями. Серед цих доводів була швидка окупність вкладених коштів, забезпечення робочих місць, а також наводився такий аргумент: розвиток експортно-імпоротної торгівлі заохотить приватні інвестиції і створить сприятливі економічні умови для розвитку сільського господарства і промисловості краю [7]. М. А. Аркас доводив, що під час Кримської кампанії всі іноземні приватні морські фірми-перевізники на транспортуванні військових вантажів Росії підняли свої прибутки в 3-4 рази. Тобто це означало, що за відсутності вітчизняного торговельного флоту, російські капітали працювали фактично на чужу економіку. М. А. Аркас пропонував всі торговельні парові судна будувати за такими проектами, щоб в разі необхідності їх можна було б використати для потреб військових дій.

М. А. Аркас запропонував російському уряду заснувати на Чорному морі масштабне приватне акціонерне товариство, якому слід було надати пільги, щоб заохотити російських підприємців вкладати в нього гроші. Він відстоював можливість закупати пароплави за кордоном безмитно протягом перших п'яти років на тих умовах, що після цього терміну товариство буде будувати їх в Росії. М. А. Аркас запропонував, щоб головний морський штаб дозволив морським офіцерам служити на пароплавах товариства і таким чином забезпечити торговельний флот кваліфікованими кадрами [8].

3 серпня 1856 р. офіційним урядовим указом було засноване Російське товариство пароплавства і торгівлі. Одним з директорів-засновників був М. А. Аркас, другим директором-співзасновником був призначений М. О. Новосельський, міський голова Одеси [9].

РТПіТ на початок своєї роботи мало 5 пароплавів. М. А. Аркас особисто здійснив поїздки до Англії, Франції, Голландії та замовив ще 17 пароплавів, які вже в 1858 р. поступили до Товариства [10]. Слід зазначити, що нове підприємство розвивалося настільки швидко та динамічно, що дивіденди по акціях зростали майже в геометричній прогресії.

Оразу після заснування РТПіТ М. А. Аркаса з Одеси знов викликали до Петербургу до почету імператора. Він залишився у складі головуючих директорів і пильно слідкував за роботою Товариства. Йому належить ряд пропозицій щодо подальшого поліпшення діяльності РТПіТ [11].

У Петербурзі М. А. Аркас висунув пропозицію щодо заснування торговельного пароплавного акціонерного товариства на Каспії. В 1860 р. воно розпочало свою роботу під назвою «Кавказ і Меркурій». В одному зі звітів цього товариства М. А. Аркаса називали засновником Каспійської флотилії і фундатором комерційної морської торгівлі в Росії [12].

На Балтійському флоті М. А. Аркас командував судами, на яких здійснювали плавання члени імператорської родини, але через тяжкий і стан здоров'я отримав дозвіл переїхати на південь у рідне місто Миколаїв. Тут він, починаючи з 1871 року і *фе А. Е. Н. А. Аркас / А. гатырев. - Л.: «Судостроение», 1991. - С.79 - до самої смерті, обіймав посаду Головного командира Чорноморського флоту і портів. Це були часи, коли в розвинутих морських країнах вже велось будівництво панцирників і панцирно-палубних

крейсерів, робилися перші спроби створювати суд-ЗООНД. - Т. XV. - Одесса, 1881. - С. 864-865. на-миноносці, почалося застосування мінних загороджень. М. А. Аркас розпочав свою діяльність в Миколаєві - штабі Чорноморського флоту, з перебування Адміралтейства під панцирне суднобудування. Після реконструкції і добудови елінгів тут почалося будівництво панцирників берегової оборони, 7. Звіт Рос-го тов-ва пароплавства і торгівлі з які призначалися для захисту Дніпро-Бузького лиману і Керченської протоки.

Невдовзі, коли розпочалася російсько-турецька війна 1877-1878 років, збулися всі передбачення М. А. Аркаса щодо використання кораблів з пароплавства і торгівлі і за суден для військового призначення. Це мало особливо важливе значення тому, що Росія тоді ще не мала сучасного військового флоту на Чорному морі. За сприянням М. А. Аркаса судна РТПіТ використовували в якості допоміжних плавзасобів для

військових потреб. Під його керівництвом проходило випробування нової зброї - мін. Особливу підтримку надавав М. А. Аркас ініціативам тоді ще молодого винахідника, морського офіцера С.Й.Макарова з використання мінної зброї в обо-

чи в його розпорядження необхідні кошти, пароплави та катери [13].

Останній період життя М. А. Аркаса був позначений не лише військовою діяльністю. Використовуючи увесь свій авторитет та урядові зв'язки, щоб домогтися рідкісних пільг для Миколаєва. Мова йде про півкопійчаний збір з кожного пуду вантажу, що відправлявся з Миколаївського порту. І ці кошти надходили до міського бюджету і сприяли піднесенню міста. Особливу сторінку в житті адмірала становить викриття терористичного замаху на Олександра II, що готувався в Миколаєві. Оскільки М. А. Аркас перебував на посаді військового губернатора Миколаєва, він механічно потрапляв в радянській історіографії під заборону. Його діяльність тривалий час замовчувалась.

Підводячи підсумок, треба відзначити що постать М. А. Аркаса як громадянина та державного діяча, висвітлена досі в історіографії далеко неповно та суперечливо. Між тим постаць такого гатунку потребує глибокого дослідження і широкої популяризації.

Джерела та література:

1. Денисов А. И. Генерал-адъютант, адмирал Николай Андреевич Аркас. Биограф. очерк / Денисов А. И. - Севастополь, 1887. - 310 с.
2. Демидов А. В. Діяльність рос-го тов-ва пароплавства і торгівлі (1856-1920) на півдні України: автореф. дис. на здоб. ступ. канд. іст. н.: спец. 07.00.01 Іст. Укр. / Демидов А. В. - Одеса, 2011. - 23 с.
3. Див. Общий морской список. Царствование Николая I. - Ч. 9. - СПб., 1893. - С. 112; Иоффе А. Е. Н. А. Аркас / А. гатырев. - Л.: «Судостроение», 1991. - С.79 - (Морс. энцикл. словарь. - Т. 1).
4. Послужный список военного адмирала М. А. Аркаса. - Фонди Мик-го краез. музею (МКМ). Д-16879; Родинне дерево Аркасів. - Фонди МКМ 7
5. Аркас Н. А. Воспоминания // Истор. вестник. - 1901. - Т. 84. - С. 134.
6. Аркас Н. А. Устав Рос-го об-ва пароплавства і торгівлі. - СПб 1856. - С. 3. - Фонди МКМ. - Д-24114. - Арк. 1-18.
7. Звіт Рос-го тов-ва пароплавства і торгівлі з які призначалися для захисту Дніпро-Бузького лиману і Керченської протоки. - Фонди МКМ. - Д-23335 - Арк. 4. 5 зв.
8. Лист-пропозиція М. А. Аркаса на запит по реорганізації морської справи від 17 березня 1857 р. - Фонди МКМ. - Д-11359. - Арк. 12.
9. Звіт Рос-го тов-ва пароплавства і торгівлі за 1857 рік. - Фонди МКМ. - Д-11355.
10. Лист М. А. Аркаса з Нью-Касла з повідомленням про пароплави «Батюшка», «Минутка», «Братец». 1857. - Фонди МКМ. - Д-11355.
11. Проект устрою управління справами Рос-го тов-ва пароплавства і торгівлі, складений М. А. Аркасом. 1861 р. - Фонди МКМ. - Д-23339. - 41 Арк
12. звіт рос-го тов-ва пароплавства і торгівлі «Кавказ і Меркурій» за 1863 рік. - Фонди МКМ. - Д-23344. - Арк. 3.
13. Лист М. А. Аркасу від С.О.Макарова з описом дії мін. Від 21 березня 1878 р. Фонди МКМ. - Д-7142. - 3 Арк.